

Sultanın Mektubu: Osmanlı Hac Organizasyonunda Mekke Emirlerine Gönderilen Nâme-i Hümâyûnlar

Sultan's Letter: The Nâme-i Humâyûns Sent to the Amirs of Mecca in the Hajj Organization

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇAKMAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Asst. Prof., University of Afyon Kocatepe, Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic History and Arts, Türkiye.
acakmak1634@gmail.com

 0000-0002-9246-3373

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

15 Kasım / November 2021

20 Ocak / January 2022

15 Mart / March 2022

Atıf Bilgisi / Cite as:

Çakmak, Abdullah. "Sultanın Mektubu: Osmanlı Hac Organizasyonunda Mekke Emirlerine Gönderilen Nâme-i Hümâyûnlar", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart 2022), 62-83.

<http://doi.org/1051702/esoguifd.1023948>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Sultanın Mektubu: Osmanlı Hac Organizasyonunda Mekke Emirlerine Gönderilen Nâme-i Hümâyûnlar

Öz ► Osmanlı Devleti, her sene dünyanın çeşitli bölgelerinden Haremeyn'e gelen hacıların güvenli bir şekilde hac yapabilmeleri için mutlak tedbirler almaktaydı. Bu tedbirlerin alınması aynı zamanda Osmanlı Devletinin bölgedeki meşruiyetini sağlaması bakımından gereklidir. Bu kapsamda Haremeyn hizmetlerinin yürütülmesinde başat rol oynayan Mekke emirleri, kendilerine nâme-i hümâyûn(sultan mektubu) gönderilen imtiyazlı yöneticiler arasındaydı. Mekke emirlerine hitap eden bu nâme-i hümâyûnlar incelendiğinde hac yollarının ve hacıların himayesi, Kabe-i Muazzama'da gerekli tamir çalışmalarının yapılması, urban eşkıyasına karşı önlem alınması, surrenin usulüne uygun dağıtılması, ulema ve fukaranın gözetilmesi gibi hususlara temas edildiği görülmektedir. Osmanlı padişahlarının doğrudan Mekke emirlerini muhatap aldıkları bu mektuplarda bahsi geçen tembihler hac organizasyonuna verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu çalışma, hem arşiv belgeleri içerisinde önemli bilgileri içeren nâme-i hümâyûnları tanıtmayı hem de Mekke emirlerinin hac organizasyonundaki konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı Devleti, hac organizasyonu, Mekke emirleri, nâme-i hümâyûn.

Sultan's Letter: The Nâme-i Humâyûns Sent to the Amirs of Mecca in the Hajj Organization

Abstract ► The Ottoman State was taking usual measures to ensure that the pilgrims who came to Haramayn from various parts of the world could make a safe pilgrimage every year. Taking these measures was also necessary in terms of ensuring the legitimacy of the Ottoman State in the region. In this context, among the privileged administrators to whom nâme-i humâyûn(sultan's letter) was sent, there were also the amirs of Mecca, who played a leading role in the execution of the Haramayn services. When these letters addressing the amirs of Mecca are examined, it is seen that issues such as the protection of the pilgrimage routes and pilgrims, the necessary repair works in the Kaaba, taking precautions against bedouin and the proper distribution of the surre. The admonitions mentioned in these letters, in which the Ottoman sultans directly addressed the amirs of Mecca, are remarkable in that they show the importance given to the pilgrimage organization. The absence of a study in the literature examining the nâme-i humâyûns sent by the Ottoman sultans to the amirs of Mecca makes this research unique. Thus, this research aims both to introduce the nâme-i humâyûns, which contain important information in the archive records, and to reveal its contribution to the regular execution of the Haramayn services.

Keywords: Islamic History, Ottoman State, hajj organization, amirs of Macca, nâme-i humâyûn.

Giriş

Osmanlı sultanı I. Selim'in Memlûklere karşı 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye zaferleriyle birlikte Mekke ve Medine'nin de içerisinde yer aldığı Hicaz'ın idaresi el değiştirdi. Mısır merkezli Memlûklerin yönetimi altındayken Kahire'den idare edilen Hicaz, bu dönemden itibaren Osmanlıların yönetim merkezi İstanbul'dan idare edilmeye başlandı. Ancak Osmanlı taşra idari anlayışına göre fetih veya ilhak yoluyla ele geçirilen memleketlerin idaresinde ilk etapta önemli değişikliklere gidilmezdi. Bu kapsamda Osmanlı Devleti de Memlûklerin benimsediği idari anlayışla Hicaz'ın yönetimini başlangıçta Mısır valilerine tevdi etti. Ayrıca yine Memlûkler de olduğu gibi Mekke'nin yönetiminde Hz. Muhammed (sas)'in soyundan gelen emirler görev almaktaydı. Mekke

emirleri Osmanlı Devleti'ne tabi imtiyazlı yöneticiler sınıfına dâhil olup merkezin bunlarla olan irtibatı nâme-i hümâyûnlarla sağlanırdı.

Osmanlı padişahları tarafından kendilerine nâme-i hümâyûn gönderilen Mekke emirleri, Osmanlı Devleti'nin Hicaz idari yapılanmasında yer alan yerel yöneticilerdendi. Mekke emirlerinin bilhassa hac mevsiminde gerçekleştirilen organizasyonda önemli sorumlulukları vardı. 18. yüzyıldan itibaren emirülhaclık görevinin Şam valilerine tevdi edilmesiyle birlikte Şam valileri İstanbul'dan yola çıkan hac kervanını Müzeyrib'de karşılar ve el-Ûlâ menziline kadar kervana nezaret ederdi. el-Ûlâ menziline gelindiğinde ise bu defa hac kervanının bütün sorumluluğu Mekke emirine geçirdi. Mekke emiri hac kervanının Mekke ve Medine'ye ulaşmasına nezaret eder ve hacıların hac menâsikini asayiş içerisinde yapmalarını sağlardı.¹ Osmanlı merkez yönetimi Mekke emirleri ile olan irtibatını özellikle hac mevsiminde kendilerine gönderdiği nâme-i hümâyûnlar sayesinde canlı tutardı. Bu bakımdan Osmanlı hac organizasyonunun Haremeyn kısmında oldukça önemli roller üstlenen Mekke emirlerine gönderilen nâme-i hümâyûnların incelenmesi elzemdir. Dolayısıyla bu çalışma, nâme-i hümâyûnlardan hareketle Mekke emirlerinin hac organizasyonundaki görevlerini ayrıntılı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Osmanlı tarih araştırmalarının birincil kaynağı olan arşiv belgeleri arasında yer alan önemli bir defter serisi Nâme-i Hümâyûn Defterleridir. 1111/1699 senesinden itibaren eski Mühimme defterlerinin içeriğini oluşturan nâme-i hümâyûnlar için müstakil defterler tutulmuş ve böylelikle yeni bir defter serisi ortaya çıkmıştır.² Nâme-i hümâyûn, padişahlar tarafından yabancı devletlerin hükümdarları ile Osmanlı Devleti'ne tabi imtiyazlı yöneticilere gönderilen mektuplardır. Bu imtiyazlı yöneticiler arasında Mekke emiri, Kırım hanı, Erdel kralı, Eflak ve Boğdan voyvodaları, Gürcü ve Dağıstan hanları bulunmaktadır. Nâme-i hümâyûn defterlerinde ayrıca yeniçerilere mevâcib verilmesi, sadrazama yazılan hatt-ı hümâyûnlar, muâhede metinleri, tasdiknâme ve temessük gibi belgelerin suretleri de yer almaktadır. Toplam on sekiz adet olan bu defterlerin künye bilgileri şöyledir³:

¹ Abdullah Çakmak, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Hac Organizasyonunun Dönüşümü Bağlamında Mevkib-i Hacc-ı Şerif", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2021), 177.

² Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *TALİD* 3/5 (2005), 124.

³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. Yusuf İhsan Genç vd. (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010), 51-52.

Tablo 1: Nâme-i Hümâyûn Defterlerinin Künye Bilgileri

Defter No	Tarih		Sayfa Sayısı
	Hicri	Miladi	
1	1111-1174	1699-1761	138
2	1143-1190	1730-1776	103
3	1149-1176	1736-1762	97
4	1203-1206	1789-1791	113
5	1099-1114	1687-1702	695
6	1115-1133	1703-1721	523
7	1133-1153	1721-1741	655
8	1153-1186	1741-1772	610
9	1186-1218	1772-1803	504
10	1218-1245	1803-1830	457
11	1246-1262	1831-1846	397
12	1262-1281	1846-1865	351
13	1282-1295	1865-1878	223
14	1295-1313	1878-1895	385
15	1314-1331	1897-1913	135
16	1331-1336	1913-1918	189
17	1159-1195	1746-1780	390
18	1272-1288	1855-1872	187

Tablodan anlaşılacağı üzere nâme-i hümâyûn defterleri iki asrı aşkın bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman diliminin tamamını incelemek hem defterlerdeki hükümlerin tespiti hem de bu hükümlerin değerlendirilmesi bakımından çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple çalışma, Vehhabi hareketi ve Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali gibi Hicaz'da önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı 18. yüzyıla odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada 4, 5, 6, 7, 9 ve 10 nolu nâme-i hümâyûn defterlerinden yararlanıldı.⁴

Türkiye'de Mekke emirlerini konu edinen en hacimli çalışma İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya aittir.⁵ Uzunçarşılı, kitabında Mekke emirliğinin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığına ve bu görevi ilk olarak kimlerin icra ettiğine kısaca değindikten sonra bu müessesenin Osmanlı dönemindeki panoramasını arşiv belgelerinden hareketle ayrıntılı olarak incelemektedir. Mekke emirlerinin tayin usulleri, görevleri karşılığında aldıkları tahsisat, sorumlu oldukları vazifeler, yetki sınırları, Osmanlı Devleti ile irtibatlarını sağlayan nâme-i hümâyûnlar ve nâmeler, kendileri için kullanılan elkab ve Osmanlı döneminde görev yapan kırk yedi Mekke emirinin terceme-i hali Uzunçarşılı'nın

⁴ 8 nolu defterin Osmanlı arşivinde dijital çekimine ulaşamadığından bu defterden istifade etmek mümkün olmadı. Ayrıca 1, 2, 3 ve 17 nolu defterler her ne kadar 18. yüzyılı kapsamaktaysa da bunlarda Mekke emirlerine gönderilen nâme-i hümâyûnlar kayıtlı olmadığından bu defterlerden istifade edilmedi.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013).

ele aldığı konular arasındadır. Uzunçarşılı, nâme-i hümâyûn ve nâmelerin içeriğinden hareketle Mekke emirlerinin hac organizasyonundaki konumuna dolaylı olarak değinse de bu konu hakkında daha çok emirülhaccın vazife ve sorumluluklarına dikkat çekmektedir. Mekke emirlerinin biyografilerine yer veren diğer bir çalışma ise İbn Dahlan'a aittir.⁶ İbn Dahlan'ın kronolojik esasa göre hazırladığı bu eserinde her bir Mekke emiri döneminde yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelerle ilgili anekdotlara da rastlanmaktadır.

Osmanlı yönetim merkezinin hac organizasyonunda Mekke emirine yüklediği misyonun anlaşılmasına katkı sağlayan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle Mekke emirliğinin orta çıkış sürecinden bahsedildi. Ardından kendilerine nâme-i hümâyûn gönderilen Mekke emirlerinin Osmanlı idari yapısındaki konumu tespit edilerek Osmanlı döneminde görev yapan Mekke emirlerinin isimleri yüzyıllara göre tasnif edilerek verildi. İkinci bölümde 18. yüzyıla ait nâme-i hümâyûn defterlerinden hareketle elde edilen bilgiler üç konuda değerlendirildi. Bunlar; Mekke emirlerinin atanma süreçleri, şerifler arasında Mekke emirliğini elde etmek için yaşanan mücadeleler ve Mekke emirlerinin urban saldırılarına karşı tutumlarıdır.

1. Osmanlı İdari Sistematiğinde Mekke Emirliği

Osmanlı Devleti, 13. yüzyılın sonlarında Bizans sınırlarında bir beylik olarak yürüttüğü gaza hareketlerinde elde edilen zaferlerle Anadolu'da kurulmuştur. Sultan I. Murad devrine gelindiğinde Balkanlara açılacak kadar güçlü bir devlet konumuna yükselmiştir. Sultan II. Mehmed'in 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle birlikte cihan imparatorluğu anlayışını benimsemiştir. Arap yarımadasıyla olan irtibatı ise Sultan I. Selim zamanında başlamıştır. 1514 Çaldıran Savaşı'nda Safevîlere karşı galip gelen I. Selim, ardından Mısır üzerine Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) seferlerini düzenlemiştir. I. Selim'in Mısır üzerine yönelmesinde Haremeyn'de yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Bu dönemde Memlûklerin Haremeyn hizmetlerini ve hac işlerini son zamanlarda layıkıyla yürütemediğine ilişkin Haremeyn halkı tarafından Osmanlı Devleti'ne şikâyet mektupları gönderilmiştir. Ayrıca Portekizlilerin Kızıldeniz'i aşarak Haremeyn topraklarını tehdit etmeye başlaması Memlûklerin iktidarının sorgulanmasına yol açmıştır. Ridaniye'de gerçekleşen ikinci savaşın ardından Mısır ilhak edilerek Memlûk Devletine son verilmiştir.⁷ Memlûk döneminde Mekke emiri olan Şerif Berekat bin Muhammed, oğlu Şerif Ebu Nüme'yî Mısır'a göndererek Osmanlı sultanına bir takım hediyelerle birlikte Mekke'nin

⁶ Ahmed bin Zeyni Dahlan, *Hulâsâtü'l-keîâm fî beyâni ümerâi'l-Beledi'l-Harâm*, thk. Muhammed Faris eş-Şeyh (Mekke: Matbuatü Arzi'l-Haremeyn, ts.).

⁷ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 10. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman vd. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 61-73.

anahtarlarını takdim etmiştir.⁸ Böylelikle Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Mekke ve Medine şehirlerinin idaresi sulh yoluyla Osmanlılara geçmiştir.

Osmanlı idari taksimatında Mekke, Medine ve Cidde'nin oluşturduğu bölgeye Hicaz eyaleti adı verildi. Hicaz eyaletinin idari ve mali işleri ilk etapta Mısır valileri tarafından yürütülmekteydi. Ancak Haremeyn'in kadı ve şeyhülharem görevlileri merkezden atanmaktaydı. Bölgenin masrafları ise Mısır hazinesi ile Cidde'nin gümrük gelirlerinden karşılanmaktaydı. Daha sonra Cidde sancakbeyinin idaresine verilen Hicaz 17. yüzyıldan itibaren Habeş eyaletine bağlandı. 18. yüzyılda geniş yetkilerle Cidde valiliğine atanan paşalar ayrıca Habeş beylerbeyi ve Mekke şeyhülharemi olarak görev yapmaktaydı. 19. yüzyılın başlarında gerçekleşen Vehhabi işgaline kadar Haremeyn'in idaresi genel hatlarıyla bu şekildeydi. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Vehhabi işgaline son vermesinin ardından oğlu İbrahim Paşa Cidde sancağı ile birlikte Habeş valiliği ve Mekke şeyhülharemiğine atandı.⁹ Böylelikle Hicaz bir anlamda Mısır valisinin vesayetine girmiş oldu. Bu vesayet 1840'da Mısır meselesinin halledilmesine kadar sürdü ve Hicaz tekrardan merkez yönetime bağlandı. 1864 tarihli Vilayet Kanunnâmesinin ilanının ardından 1868'de Hicaz eyaleti vilayete dönüştürülerek sancak, kaza ve nahiye olarak teşkilatlandırıldı. Böylece Mekke vilayet merkezi yapıldı ve Cidde ile Medine birer sancak haline getirildi. Hicaz vilayetinin Mekke, Medine ve Cidde sancaklarından oluşan idari taksimatı Osmanlı döneminin sonuna kadar küçük değişikliklerle korundu.¹⁰

Hicaz'ın idari yapılanmasında Mekke emirliğinin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Menşei dokuzuncu asrın ortalarına kadar uzanan bu kadim müessesese, Osmanlı Devleti'nin 1517'deki Hicaz hâkimiyetine kadar Hz. Ali evladından dört ailenin uhdesindeydi. 251/865 senesi itibarıyla bu görevi Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın soyundan gelen Benî Ahizer yürüttü. Benî Ahizer'den yedi şerifin Mekke emirliğinin ardından Karmatilerin Kâbe baskını sonrasında bu görev el değiştirdi. Karmati lideri Ebu Tahir el-Cennâbî 317/930 yılı hac mevsiminde Kâbe'ye büyük bir baskın düzenleyerek binlerce Müslümanı öldürmüş ve Hacerülesved'i Hecer'e götürmüştür.¹¹ Yaklaşık yirmi yıl burada kalan Hacerülesved'in 339/951 senesinde tekrar Kâbe'ye yerleştirilmesinden sonra Mekke'nin idaresinde Hz. Ali evladından bu defa Benî Musa dönemi başladı. İlk olarak Musa bin Abdullah'ın geldiği bu görevi 453/1061 senesine kadar yaklaşık bir asır boyunca Benî Musa

⁸ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 17-18.

⁹ Abdullah Çakmak, *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs*, (İstanbul: İlem Yayınları, 2020), 53.

¹⁰ Ebû Haldûn Sâtî' el-Husrî, *el-Bilâdü'l-Arabiyye ve'd-Devletü'l-Osmâniyye* (Beirut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1960), 239-241; Zekeriyâ Kurşun, "Hicaz (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/437-439; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 226-227.

¹¹ Ebü'l-Velîd Muhammed bin Abdillâh el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdi es-Salih Melhas (Beirut: Dârü'l-endülüs, 1983), 346; Eyyüb Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn* (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1301), 1/54; Halil Sercan Koşık, *Bâki'nin el-İ'lâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-Harâm Tercümesi (Fezâ'il-i Mekke)* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2018), 327.

yürüttü. Bu aileden Şerif Ebu'l-Fütûh'un evladı olmadığından onun vefatıyla birlikte Mekke emirliği Benî Fuleyta'ya geçti. Bu aileden 598/1201 senesine kadar on üç emir görev yaptı. Daha sonra Mekke emirliği Ebu Aziz Katade ailesine geçerek bu aile 639/1241 senesinden itibaren önce Eyyubiler ve daha sonra Memlûklere tabi olarak Mekke emirliğini yürüttü.¹²

Osmanlılar Hz. Peygamberin neslinden olan Mekke emirlerine her zaman hürmet göstermişlerdir. İlhak öncesinde bile Sultan II. Mehmed İstanbul fethini Mekke emirine bildirmek için kendisine nâme ve hediyeler göndermiştir. Hicaz'ın ilhakı sonrasında ise Osmanlılar, Mekke emirlerini Memlûk Devleti zamanından beri devam edegelen teamül üzere görevlerinde devam ettirmişlerdir. Bu doğrultuda ilhak öncesinde Mekke emiri olan Şerif Berekat bin Muhammed ilhakın ardından görevinde ibkâ edilmiştir.¹³ Mekke emirliği onun neslinden gelen Zevî Avn ve Zevî Zeyd kolları arasında dönem dönem el değiştirse de 1916 senesine kadar bu görevi sürdürmeyi başarmışlardır. İngilizlerin kışkırtmasıyla Zevî Avn kolundan Şerif Hüseyin'in başlattığı isyan sonrasında Osmanlı idari yapılanmasındaki Mekke emirliği son defa el değiştirmiştir. Ancak Mekke emirliği Zevî Zeyd kolundan Ali Haydar Paşa'ya tevcih edilse de isyan münasebetiyle bu görevi icra edemeyen Ali Haydar Paşa sadece unvanını kullanmış ve tahsisatını almıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti'nin 1517-1919 yılları arasındaki Hicaz hâkimiyetinde görev yapan Mekke emirleri şunlardır¹⁵:

Tablo 2: Yüzyllara Göre Osmanlı Döneminde Görev Yapan Mekke Emirleri

Yüzyıl	Osmanlı Dönemi Mekke Emirleri
16. yy.	Berekat bin Muhammed Ebu Nüme bin Berekat Hasan bin Ebî Nüme Muhammed
17. yy.	Ebu Talib bin Hasan İdris bin Hasan Fuheyd bin Hasan Muhsin bin Hüseyin Ahmed bin Abdülmuttalib Mesud bin İdris Abdullah bin Hasan Muhammed bin Abdullah ve Zeyd bin Muhsin Nâmi ve Abdülaziz Zeyd bin Muhsin (ikinci defa)

¹² Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 70-71.

¹³ Şerif Berekat bin Muhammed'in 926/ 1520 senesine ait nâmesi bu tarihte görevde olduğunu göstermektedir. Bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı* [TS. MA. e.], Gömlek No. 858, 63.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 140-141.

¹⁵ İbn Dahlan, *Hulâsâtü'l-Kelâm*, 127-432.

	Sa'd bin Zeyd ve Ahmed bin Zeyd Ahmed bin Zeyd (ikinci defa) Berekat bin Muhammed Said bin Berekat Ahmed bin Galib Muhsin bin Hüseyin
18. yy.	Said bin Sa'd Abdullah bin Haşim Abdülkerim bin Muhammed Abdullah bin Said Ali bin Said Yahya bin Berekat Mübarek bin Ahmed Muhammed bin Abdullah Mesud bin Said Müsaid bin Said Cafer bin Said Ahmed bin Said Abdullah bin Hüseyin Sürur bin Müsaid Abdülmuin bin Müsaid
19. yy.	Galib bin Müsaid Yahya bin Sürur Muhammed bin Avn Abdülmuttalib bin Galib Abdullah Paşa bin Muhammed Avn Hüseyin Paşa bin Muhammed Avn Avnürrefik Paşa bin Muhammed Avn Ali Paşa bin Abdullah Paşa
20. yy.	Abdu İlah Paşa bin Muhammed Avn Hüseyin Paşa bin Ali Paşa Ali Haydar Paşa

2. Hac Organizasyonu ve Mekke Emirlerine Gönderilen Nâme-i Hümayûnlar

Hz. Muhammed (sas)'in Mekke'de başlayan tebliğ faaliyeti, hicretin ardından Medine'de İslam devletinin kurulmasıyla devam etmiştir. Bu bakımdan Mekke ve Medine, Müslümanların en kutsal iki beldesidir. Hilafet kurumunun ihdasıyla birlikte her İslâm halifesi bu iki kutsal mekâna gereken hürmeti göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Haremeyn'e olan ilgisi ise 1517'deki ilhakın öncesine uzanmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı sultanları arasında Haremeyn'e yardım gönderen ilk padişah Yıldırım Bayezid'dir. Daha sonra Sultan Çelebi Mehmed, I. Murad, II. Mehmed ve II. Bayezid'in

Haremeyn için vakıflar kurdukları ve surre gönderdikleri bilinmektedir.¹⁶ İlhak öncesinde bu şekilde başlayan Osmanlı Devleti'nin Haremeyn'e ilgisi ilhakın ardından da vakıf ve surre hizmetleriyle devam etmiştir. I. Selim, Mısır valisi tayin ettiği Hayırbay'a, Mısır'ı mukaddes beldelere hizmet maksadıyla fethettiğini ve Mısır hazinesinin gelirlerinden Haremeyn'e yapılan tahsisleri iyi bir şekilde yürütmesini emretmiştir.¹⁷ Haremeyn'e yönelik hizmetlerin başında ise hac yolunun güvenliği meselesi gelmektedir. Çünkü Mısır ve Kuzey Afrika Müslümanlarının kullandığı Kahire hac yolu ile Balkanlar, Anadolu, Kafkaslar, Orta Asya ve Kırım Müslümanlarının kullandığı Şam hac yolu Osmanlı hâkimiyetindeydi.¹⁸ Bu maksatla Osmanlı hanedanından ve devlet erkânından birçoğu gerek hac yolculuğunda güvenliğin sağlanması gerek hacıların rahat bir şekilde yolculuk edebilmeleri için çok sayıda vakıf kurmuşlardır. Bunlar arasında Ayn Zübeyde, Ayn Zerka ve Zemzem gibi su vakıfları, Kâbe'nin kisvesi için kurulan vakıflar, mukaddes mekânların süslenmesi ve aydınlatılmasına yönelik vakıflar ve eğitim, sağlık ve imaret vakıflarının zikretmek mümkündür.¹⁹

Hac, Müslümanların beş farz ibadetinden biri olması hasebiyle her sene Zilhicce ayı geldiğinde dünyanın dört bir tarafından Müslümanlar bu ibadet için Haremeyn'de bir araya gelmektedir. 1517'deki ilhakın ardından ise hac organizasyonu tamamıyla Osmanlı Devleti'nin sorumluluğuna geçmiştir. Bu bağlamda Osmanlı yönetim merkezi, taşradaki idareciler vasıtasıyla her yıl gerçekleştirilen hac organizasyonu için önemli tedbirler almıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar hac yolculuğunda kara taşıtlarının kullanılması oldukça meşakkatli olan bu yolculukta güvenlik tedbirlerinin sıkı tutulmasına neden olmuştur.²⁰ Şam hac yolunu takip eden hac kervanının karşılaştığı en büyük tehlike ise Şam ile Mekke arasındaki urban saldırıydı. Urbanı hac kervanlarına saldırmaya yönelten amil sadece hacıların yanlarında taşıdıkları değerli eşya ve paraları değil, aynı zamanda İstanbul'dan gönderilen surrenin de hac kervanı ile birlikte hareket etmesiydi.²¹ Bu yönüyle Mekke'de yarı müstakil bir idari yapılanmaya izin veren Osmanlı Devleti tarafından Mekke emirine yüklenen başlıca sorumluluk hacıların güvenlik ve istirahati ile surrenin adil olarak dağıtılmasını sağlamaktı.

¹⁶ Abdullah Çakmak, "18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* 52 (Aralık 2019), 76.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 10. Kitap, 73.

¹⁸ Mustafa Güler - Abdullah Çakmak, *Osmanlı Hac Organizasyonunda Cidde Konsoloslukları (1840-1916)*, (İstanbul: Aktif Yayınları, 2021), 16-17.

¹⁹ Bu hizmetleri geniş olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Mustafa Güler, *XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019).

²⁰ Nevzat Erkan, "Siciller Işığında Meşakkatli Bir İbadet Olan Hac ve Osmanlı Hacıları", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (Eylül 2019), 436-438.

²¹ Çakmak, "Mevkib-i Hacc-ı Şerif", 176-177.

Mekke emirliği Osmanlı Devleti'ne tâbi imtiyazlı bir idare şekli olduğundan merkez ile emirlik arasındaki iletişim nâme-i hümâyûnlarla sağlanmaktaydı. Mekke emirlerine her yıl mutad olarak biri surre emini ile Arapça, diğeri kaftan ağası ile Türkçe olmak üzere iki nâme-i hümâyûn gönderilirdi. Surre emini ile gönderilen Arapça nâme reyhani hattıyla, kaftan ağasıyla gönderilen Türkçe nâme ise celi hatlarla yazılırdı. Mekke emirleri de kendilerine gönderilen Arapça nâmelere Arapça, Türkçe nâmelere de Türkçe cevap verirlerdi. Bunun dışında Mekke emirleri hacıların selamete haccedip döndüklerini bildiren ve müjdecibaşılarla merkeze gönderdikleri Türkçe nâme-i re'sen yazarlardı.²²

2.1. Mekke Emiri Atamaları ve Görevde İbkâ

Mekke emirlerine gönderilen nâme-i hümâyûnların içerdiği konular arasında emir atamaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu belgeler incelendiğinde atamaların biri görevde *ibkâ* ve diğeri yeni atama olmak üzere iki tür olduğu görülmektedir. Cülus nedeniyle yeni padişahın saltanatını bildiren nâme-i hümâyûnların hazırlanması mutattı. Osmanlı Devleti'ne tâbi imtiyazlı Mekke emirine de bu nâme-i hümâyûnlardan gönderilmekteydi. Bu kapsamda taht değişikliklerinde Mekke emirlerine de nâme-i hümâyûnlar gönderilirdi. Yeni padişah, Mekke emirinin görevinde herhangi bir kusuru bulunmadığında onun görevinde *ibkâ* edildiğini gösteren bir menşurun yanı sıra bir de nâme-i hümâyûn gönderirdi. Cülusun Haremeyn ahalisine bildirilmesini ve Haremeyn hizmetlerinin güzelce yürütülmesini içeren bu nâme-i hümâyûnlarda ayrıca Mekke emirine hil'at gönderildiği de ifade edilirdi.²³

“... haber-i meserret-eser-i cülûs-i hümâyûnumuz vusûl bulduğu gibi hutbe-i cum'a-i mübârekeyi rü'us-i menâbirden nâm-ı şerîf ve ism-i münîfimize okutup ve şeref-i hizmet ve humâyet ile selâtîn-i sâ'ireden mümtâz ve havâkîn-i kirâmdan ser-firâz olduğumuz Haremeyn-i Şerîfeyn zâdehümâ'llâhu te'âlâ şerefen ve tekrîmenin ve sâ'ir aktâr-ı Hicâziyye sükkânına ifâza-ı adl ü ihsân ve işâ'a-i berr ü emsâline teveccüh-i kalb ü cinânımızı i'lâm ve i'lân eyleyüp eslâf-ı kirâmınız kâ'idesi üzere Haremeyn-i Muhteremeyn'in ta'zîm ve şî'âr ve istîrâhat-ı mücâviri ve müşâfiri ve huccâc ve züvvâr ve mütereddidîn ve tüccârın refâh-ı hâl ve ferâğ-ı bâlleri bâbında hüsn-i ihtimâm ile isticlâb-ı mürâca'atı hâtır-ı feyz-me'serimize sa'y u hamîyyet eylesiz. fi evâil-i [?] sene [10]99”²⁴

Bunun dışında özellikle hac mevsiminin sonunda hac organizasyonunda gösterdiği başarıdan dolayı Mekke emirinin görevinin yenilendiği gönderilen menşur ve nâme-i hümâyûnla kendisine bildirilirdi. Hacıların hac ibadetini bitirip Mekke'den çıktıklarını İstanbul'a bildiren Mekke

²² Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 49-53.

²³ Konuyla ilgili bazı örnek nâme-i hümâyûnlar için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), Nâme-i Hümâyûn Defterleri [A.DVS.NMH.d.] No. 5, 6-8; No. 5, 178-180; No. 6, 25-27; No. 7, 228-229; No. 9, 28-29; No. 9, 236.

²⁴ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 5, 6-8.

emirlerine cevaben Osmanlı sultanları tarafından gönderilen bu nâme-i hümâyûnlarla Mekke emirleri taltif edilirdi. Mekke emirinin Haremeyn hizmetlerinde ve hac organizasyonunda gösterdiği gayretlerden memnun kalındığını bildiren bu nâme-i hümâyûnlarda aynı zamanda emirin görevine aynı şekilde devam etmesi de ifade edilirdi.²⁵

“... tâ'ife-i Beytullâhü'l-harâm ve zâ'irîn-i Ravza-i Mutahhara-i hazret-i seyyidü'l-enâm olan huccâc-ı zevi'l-ibtihâcın ferâğ-ı bâl ve refâh-ı hâl ile edâ-yı menâsik-i hacc edüp âminîn ve sâlimîn avd ü kufûllerinde husûsan eşref-i bukâ'-ı rû-yi zemîn ve mahbit-ı rahmet-i Rabbü'l-âlemîn olan beled-i emînin ve sâ'ir vedî'a-ı uhde-i emâretleri olan mesâ'î-i meymenet-karînin tensik ve tanzîminde ve Haremeyn-i Muhteremeyn ahâlîsine beher hâl mu'tâdu'l-irsâl olan surrenin bermûceb-i defter ashâbına tevzî ve taksîminde nezâret-i tâm ile ihtimâmınız muhât-ı ilm-i âlem-şümûl-i husrevânemiz olmağla hüsn-i teveccüh-i mülûkâne ve du'â-yı icâbet-nümâ-yı pâdişâhânemize mazhar olmuşuzdur. Fî-mâ ba'd dahi sizden me'ser-i cemîle me'mûl ve muntazır olmağla... fî evâhir-i Ca sene [1]118”²⁶

Görevde bulunan Mekke emirinin vefatı ya da herhangi bir sebeple görevden azli söz konusu olduğunda ise emir ataması Mekke kadısı ile Mısır, Şam ve Cidde valilerinin tavsiyelerine göre yapılırdı.²⁷ Görevden azil edilmenin en önemli sebebi şerifler arasında yaşanan anlaşmazlıklardı. Bu doğrultuda şeriflerin Mekke emirliğini elde etmek için birbirleriyle kıyasıya mücadele ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumda mücadeleyi kazanan ve liyakatini yerel yöneticiler aracılığıyla merkeze ispat eden şerif, Mekke emiri olarak atanırdı. Görev mücadelesini kaybeden şerif ise Mekke'den uzaklaştırılarak genelde Mısır veya İstanbul'da ikamet ettirilirdi. Böylelikle şerifler arasında çıkabilecek yeni mücadelelerin, hac organizasyonunu olumsuz etkilemesinin önü alınırdı. Görevden alınan şerif, ikamet için gönderildiği şehre imtizaç edemediğinde bu defa başka bir şehre gönderilirdi. Bu minvalde, Şerif Galib bin Müsâid görevden azledilince Mısır'da ikamet ettirilmişti. Ancak Mısır'ın havasıyla imtizaç edememesi nedeniyle daha sonra kendisi için daha uygun olacağı düşünülen Selanik'te ikamet ettirilmesi hususunda padişah iradesi sadır oldu. Ailesiyle birlikte Selanik'e gitmesi için İskenderiye limanına bir gemi gönderildi ve onlara refakat etmesi için Mısır kaymakamı Kapıcıbaşı Mehmed Bey görevlendirildi.²⁸

2.2. Şerifler Arasında Yaşanan Mücadeleler

Mekke emirlerini görevde *ibkâ* edildiklerini yahut yeni atandıklarını bildiren mutat nâme-i hümâyûnların dışında Mekke'de yaşanan bazı olaylara istinaden de nâme-i hümâyûnlar

²⁵ Konuyla ilgili örnek nâme-i hümâyûnlar için bkz. BOA. A.DVS.NMH.d, No. 4, 56-57; No. 6, 141-142; No. 7, 129-130; No. 7, 219-220; No. 7, 235-236; No. 9/84.

²⁶ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 6, 141-142

²⁷ Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, 19.

²⁸ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 10, 166.

gönderilmektedir. Bu olayların başında ise şerifler arasında Mekke emirliğini elde etmek için yaşanan mücadeleler gelmektedir.

17. yüzyılın son çeyreğine girerken Hamud adlı asinin başını çektiği isyan Haremeyn'de birkaç seneden beri kargaşaya sebep olmuş ve bu isyan alınan tüm tedbirlere rağmen bastırılmamıştı. Bu sebeple 1085/1675 senesinde Mekke Emiri Şerif Sa'd azledilerek yerine Şerif Ebu'l-Berekat tayin edildi. Böylelikle Hamud, Mekke'ye yaptığı baskınlara son verdi. Ancak bu defa Mekke emirliği görevinden alınan Şerif Sa'd yeni Mekke Emiri Ebu'l-Berekat ile mücadeleye girişti. Kardeşi Şerif Ahmed'le birlikte hareket eden Şerif Sa'd düzenlediği dört saldırının hepsinden mağlup ayrıldı. Bu esnada Hamud'un da öldüğü haberi gelince Hicaz'da birkaç seneden beri yaşanan kanlı çatışmalar son buldu.²⁹ Ancak Şerif Sa'd'ın Mekke emirliği için mücadelesinden vazgeçmemesi üzerine Osmanlı Devleti onu Hicaz'dan uzak bir sancakta görevlendirdi. Şerif Sa'd bir müddet Vize ve Kırkkilise sancaklarına mutasarrıf olduktan sonra 1103/1691 senesinde Edirne'ye davet edilerek Hama ve Humus sancakbeyliğine tayin edildi.³⁰ Böylelikle Hicaz'a daha yakın olma imkânı bulan Şerif Sa'd bu atamadan bir yıl sonra Mekke emirliğini yeniden elde etti. Ancak Mekke halkı tarafından Şerif Sa'd hakkında Osmanlı Devleti'ne sürekli şikâyetler gelmekteydi. Bu şikâyetler, onun Mekke ahalisi ile mücavirlere zulmettiği ve Mekke'ye gelen hacılar ile tüccara sürekli baskı yaptığını içermekteydi. Bu zamana kadar ne Osmanlı Devleti'nin kendisine yönelik hürmet ve ikramı ne de ulema ve devlet erkânının uyarıları onu bu yaptıklarından alıkoymadı. Hacılar tarafından Dîvân-ı Hümâyûna gönderilen ilamların sayısının artmasıyla Şerif Sa'd'ın görevden azledilmesi gerektiğine karar verildi. Ancak geçmişte de buna benzer yaşanan olaylar hüsn-i tedbir yoluyla halledilmiş ve dolayısıyla bu sorunların tamamıyla ortadan kaldırılamadığı tecrübe edilmişti. Bu bakımdan Müslüman hacılara sürekli rahatsızlık veren urban taifesinin yandaş olduğu Şerif Sa'd'a karşı askerî harekât yapılması uygun görüldü. Bunun için Şam Valisi İsmail Paşa'ya Kudüs ve Nablus sancaklarıyla birlikte emirülhacılık unvanı verildi ve İsmail Paşa, Haremeyn'deki isyanı sonlandırmakla görevlendirildi.³¹ İsmail Paşa emrindeki ordunun himayesinde hacılar, 7 Zilhicce 1105/30 Temmuz 1694 günü Mekke'ye vardılar. İlk etapta Şerif Sa'd herhangi bir saldırıda bulunmayınca İsmail Paşa, Şerif Abdullah bin Haşim'i yeni Mekke emiri tayin etmek üzere yanına davet etti. Ancak bunun üzerine Şerif Sa'd ve oğlu Said 700-800 civarında tüfekli asker ile saldırıya geçtiler. Mekke'de bulunan Osmanlı birlikleri bu saldırıya hazırlıksız yakalandığından birçok şehit verildi. Cidde Mutasarrıfı Bıyıklı Mehmed Paşa, Şerif Abdullah ile birlikte saldırının düzenlendiği yere gelerek savaşıma başladılar. Şerif Sa'd, hacca gelen Yemen imamının oğluna ait 600 ilâ 700 civarındaki askerin de desteğini almasına

---

²⁹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 57.

³⁰ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 411; Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 3/417.

³¹ Çakmak, *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs*, 113.

rağmen mukavemet gösteremeyerek Yemen tarafına kaçtı. Bunun üzerine İsmail Paşa, Şerif Sa'd'ın evini yağma ettirdikten sonra Şerif Abdullah bin Haşim'in Mekke emiri olarak atandığını gösteren nâme-i hümâyûnu kendisine teslim etti.³² Şerif Sa'd'ın Mekke emirliğinden vazgeçmeye kolay kolay niyeti yoktu. Zira Şam Valisi İsmail Paşa, 1105/1694 senesi haccı tamamlanıp Şam'a geri döndükten yaklaşık üç ay sonra 1 Rebiulahir 1106/19 Kasım 1694 tarihinde Şerif Sa'd ve oğlu Şerif Said bu defa 12.000 askerle Yemen'den gelerek Mekke'ye hücum etti. Şerif Sa'd'ın büyük ordusu karşısında ne Mekke Emiri Şerif Abdullah bin Haşim'in ne de Şerif Ahmed bin Galib'in askerleri durabildi. Mekke ahali ve Mısır askerleri uzun zamandır Haremeyn'de yaşanan bu savaş ortamından oldukça yorulduklarından Şerif Sa'd'ın yeniden Mekke emiri olmasında ağız birliği yaptılar. Bu esnada Mekke Emiri Şerif Abdullah bin Haşim ve Şerif Ahmed bin Galib Yenbu'a kaçtılar.³³ Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu dönemde farklı bölgelerde gerçekleşen savaş ortamlarını göz önünde bulundurarak Haremeyn'deki savaş ortamının uzatılmamasına karar verdi. Evâil-i Şaban 1106/17-27 Mart 1695 tarihli nâme-i hümâyûn ile Şerif Sa'd yeniden Mekke emiri tayin edildiğini bildiren mutat nâme-i hümâyûn gönderildi.³⁴ Aynı tarihli gönderilen diğer bir nâme-i hümâyûnda ise bu defa Şerif Abdullah bin Haşim ile olan anlaşmazlıklarında kendisi için söylenenlerin birer dedikodudan ibaret olduğu belirtildi.³⁵ Sultanın Şerif Sa'd hakkındaki bu ifadeleri, Osmanlı Devleti'nin Mekke'yi idaresinde ortaya koyduğu denge siyasetini göstermesi bakımından önemlidir. Zira Osmanlı Devleti'nin Mekke emiri hakkındaki düşüncelerinde Mekke emirinin merkez yönetimin yanı sıra emirülhac, Cidde mutasarrıfı ve Mekke şeyhülharemi gibi yerel yöneticilerle olan ilişkileri etkili olmuştur. Ayrıca şeriflerin Mekke emirliği için verdikleri mücadelelerde devlete bağlı askerî birliklerle karşı kaşıya gelmeleri ve bunun sonucunda her iki taraftan da kayıplar verilmesi gibi olaylar, şeriflerin bu görev için neleri göze alabildiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da savaş ortamının yaşanmasını istememesi devletin diğer bölgelerdeki savaş ortamlarını gözetmesinin yanı sıra Hicaz'daki meşruiyetine hanel gelmesinden duyduğu endişeyle de ilgilidir.

Şerif Sa'd yedi sene daha yürüttüğü Mekke emirliğini artık ihtiyarladığını düşünerek oğlu Şerif Said'e bırakmak istedi.³⁶ Tercümanı Mehmed Ağa ile gönderdiği nâme ile durumu Osmanlı padişahına bildirdi. Neticede 6 Receb 1114/26 Kasım 1702 tarihinde Mekke emirliği oğlu Şerif Said'e tevcih olunarak kendisine de Cidde mahsullerinden 20.000 gurus tekaüd maaşı bağlandı.³⁷

³² Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 509-511; Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, 3/476-478.

³³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 527-528; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 97-98.

³⁴ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 5, 180-182.

³⁵ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 5, 182-186.

³⁶ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 5, 672-674.

³⁷ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 751-752; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, 187.

Şerif Said'den memnun olmayan Mekke ahalisinin şikâyetleri üzerine Cidde mutasarrıfı Süleyman Paşa Mısır valiliğine atanır atanmaz Şerif Said'in görevden alınmasını bildiren ferman kendisine ulaştı. Süleyman Paşa, fermanı Şerif Said'e bildirmek için Mekke'ye vardığında Şerif Said etrafına topladığı binlerce urbanla mukavemet gösterdi. Savaşta Süleyman Paşa yaralandı ve şerifler arasında yine büyük bir ihtilal yaşandı. Bu ihtilalin devam etmesi Haremeyn ahalisinin ve hacıların mevcut düzenlerini bozacağından gerekli tedbirin alınması ilam olundu. Bu defa eski veziriazamlardan Kıbrıs Mutasarrıfı Rami Mehmed Paşa, Mısır valiliğine atanarak Hicaz'da yaşanan isyanı bastırmakla görevlendirildi. Cidde mutasarrıfılığı yine Süleyman Paşa'ya verildi. Mısır'dan İvaz Bey komutasında gönderilen 1000 asker ise Mekke Emiri Şerif Said'i azletmekle görevlendirildi.³⁸ 1117/1705 senesinde babası zamanında yaşanan sıkıntılar sebebiyle görevden alınan Said, ancak altı sene sonra Şerif Abdülkerim'in emirlikten azliyle göreve tekrar gelebildi.³⁹ Eski Mekke emiri Abdülkerim'e ise Mısır'da ikamet etmesini bildirildi.⁴⁰ Bu olaydan Mekke emirlerinin atamasında yerel yöneticilerin oldukça etkili oldukları ve yönetim merkezinin kararını etkileyebildikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından atamanın iptal edilerek yeni bir atama yapılması ise 1703 isyanının yaşandığı kriz döneminde yine denge siyasetinin benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Şerifler arasında Mekke emirliğini elde etme mücadelelerinden biri de 18. yüzyılın sonunda yaşandı. Bu dönemde Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesinin ardından Bilâdü'ş-Şam ve Mısır'daki yerel güç dengelerinde büyük değişiklikler yaşandı. Bu kapsamda Cezzar Ahmed Paşa dört defa Şam valiliği ve emirülhacılık görevine getirildi. Bölgedeki otoritesi herkesçe bilinen Cezzar Ahmed Paşa'nın görevden azledildiği zamanlarda Vehhabiler geniş hareket imkânı buluyorlardı. Bu görev 1211/1796 senesinde Cezzar Ahmed Paşa'dan alınıp Azmzade Abdullah Paşa'ya verilince daha önceleri sadece Necid bölgesinde etkili olan Vehhabiler, bu defa Hicaz'da da etkili olmaya başladılar. Dönemin Mekke Emiri Şerif Galib bin Müsaid ise bu esnada kardeşleriyle emirlik mücadelesi vermekteydi.⁴¹ Bu durum Vehhabilerin Hicaz'daki faaliyetlerini daha kolay icra etmelerini sağladı. Dolayısıyla Şerif Galib bin Müsaid hac mevsiminde Vehhabi olarak bilinen urbanın, Acem hacılarından alınan verginin aynısını diğer hacılardan da talep ettiğini ve hacıların bu durumdan epey mağdur olduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmekten başka önleyici tedbir alamadı.⁴²

---

³⁸ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 6, 107-109; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, 286.

³⁹ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 6, 214-215.

⁴⁰ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 6, 215.

⁴¹ Mustafa Güler, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 152.

⁴² Câbi Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, haz. Mehmet Ali Beyhan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 1/82.

2.3. Urban Saldırıları Karşısında Mekke Emirleri

Osmanlı sultanları her sene Mekke emirlerine hitaben gönderdikleri nâmelerde gerek Haremeyn'de yaşayan gerekse hac ibadeti için orada bulunan seyyid, şerif, ulema ve fukahanın gözetilmesini ve Haremeyn evkafı gelirleri ile surrenin adil bir şekilde kendilerine dağıtılmasını bildirmişlerdir.⁴³ Ayrıca Mekke'ye mücavir alanda bulunan hac yollarındaki urban tehlikesinin bertaraf edilmesi, hacıların sağ salim Mekke'ye ulaşmaları için gerekli önlemleri almaları ifade edilmiştir.⁴⁴ Bu nâme-i hümâyûnların içerikleri Osmanlı sultanları tarafından Mekke emirlerine gönderilen mutat nâmeler olduklarını göstermektedir. Böylelikle Osmanlı padişahları görevde bulunan Mekke emirinden beklentilerini kendisine hatırlatmaktadır.

Hac kervanlarına yönelik urban saldırılarının önlenmesi için Mekke emirlerine gönderilen nâme-i hümâyûnlarda dikkat çeken bir husus, onların diğer yerel yöneticilerle uyumlu çalışmalarına yönelik emirlerdir. Bu doğrultuda 1115/1703 tarihli Mekke Emiri Şerif Sa'd'e gönderilen nâme-i hümâyûnda birkaç seneden beri emirülhaclık görevinin ehil olmayan kimselere verildiği ifade edilmiştir. Bundan dolayı urban, hac yollarını keserek hacıların mallarını yağmalamaya ve onları katletmeye başlamıştır. Mekke emirinin bu olaylar karşısında asla taviz vermemesi ve urban saldırılarının engellenmesi için görevlendirilen Vezir Osman Paşa ile birlikte hareket etmesi tembih edilmiştir.⁴⁵ 1123/1711 senesinde Mekke emiri Said bin Sa'd'a gönderilen nâme-i hümâyûnda da hacıların güvenliğini sağlamak için Şam valisi ve emirülhac Nasuh Paşa ile birlikte hareket etmeleri hatırlatılmıştır.⁴⁶ Mekke emirinin özellikle emirülhac ve Mekke şeyhülharemi ile birlikte hareket etmesini bildiren nâme-i hümâyûnlar⁴⁷ hac organizasyonunun başarıya ulaşmasında taşra yöneticilerinin koordineli çalışmalarının gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hac mevsiminin potansiyel tehlikesi şüphesiz urban saldırıdır. Dolayısıyla urban saldırılarının arttığı dönemlerde bu saldırılar Mekke emirlerinin görevden azledilmesine bile neden olabilmekteydi. Mekke emirinin idaresinden memnun olmayan hacılar ve Mekkeliler, Divan-ı Hümâyûn'a gönderdikleri arzuhallerde Mekke emirinin görevini hakkıyla yerine getiremediği eleştirisinde bulunurlardı. Bu doğrultuda, Şerif Mübarek bin Ahmed'in emirliği döneminde birkaç seneden beri urbanın gasp ve yol kesme olaylarından dolayı tüccar, ziyaretçi ve mücavirinin sıkıntı yaşadıklarıyla ilgili merkeze şikâyet arzuhalleri gönderilmiştir. Şikâyetlerin gitgide artmasıyla birlikte Şerif Mübarek bin Ahmed görevden azledilmiştir. Onun yerine 1134/1722 senesinde emir olarak atanan Şerif Yahya bin Şerif Berekat'a gönderilen nâme-i

⁴³ bkz. BOA. A.DVS.NMH.d, No. 4, 20; No. 6, 64-67; No. 9, 140-42.

⁴⁴ bkz. BOA. A.DVS.NMH.d, No. 5, 41-42; No. 6, 55-56; No. 7, 267-268; No. 9, 87-88.

⁴⁵ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 6, 39-40.

⁴⁶ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 6, 216.

⁴⁷ Bununla ilgili diğer nâme-i hümâyûnlar için bkz. BOA. A.DVS.NMH.d, No. 7, 508-509; No. 9, 187-188; No. 9, 194-195.

hümâyûnda eski emirin başarısız olma nedenlerinden uzun uzadıya bahsedilmiştir. Buna göre; mezkûr nâme-i hümâyûndan bu dönemde kutsal mekânlarda büyük bir kargaşa ve ihtilal yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu ihtilalin sona ermesi için Rakka ve Şam valiliği ile birlikte hac emirliği vazifesini yürüten Vezir Ali Paşa yetkilendirilmiştir. Eski Mekke emirinin ise isterse Mısır'da ikamet etmesine isterse İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁸ Ancak bu gelişmelerin ardından Mekke emiri olarak atanan Şerif Yahya bin Şerif Berekat'ın görev süresi fazla uzun sürmemiştir.⁴⁹ Zira eski Mekke emiri Şerif Mübarek, Şerif Yahya'nın Mekke'deki şeriflerle arasını açarak onunla mücadeleye girişti. Bu durumda Şerif Yahya, Şam Valisi Ali Paşa'nın verdiği askerî destek sayesinde Şerif Mübarek'in başını çektiği isyana karşı koymaya çalıştı. Ancak bu mücadele her iki taraftan birçok şerifin ölümüyle sonuçlandı. Bunun üzerine Şerif Yahya, Mekke emirliğini 24 Zilhicce 1135/25 Eylül 1723 tarihinde oğlu Berekat'a bıraktı. Ancak Ali Paşa'nın ölmesini fırsat bilen Şerif Mübarek, Taif halkını da yanına çekerek bu defa yeni Mekke emiri Şerif Berekat'a karşı bir ayaklanma başlattı. Her iki şerifin askerleri 12 Muharrem 1136/12 Ekim 1723 tarihinde karşı karşıya geldiler. Şerif Mübarek'in savaşta galip gelmesi üzerine Şerif Berekat ve babası Şam'a kaçmak zorunda kaldılar. Bu savaşın ardından her ne kadar Şerif Mübarek, Mekke sokaklarında Mekke emiri olarak ilan edildiyse de bu pek uzun sürmedi.⁵⁰ Zira bu defa Şerif Abdullah bin Said ile aralarında bir husumet başladı. Abdullah bin Said, Şerif Mübarek'in Mekke'ye askerleriyle girerek haksız yere birçok kişiyi öldürdüğünü ve Şerif Berekat'ı makamından zorla indirdiğini gönderdiği arzla Divan-ı Hümâyûn'a bildirdi. Bunun üzerine 1136/1724 senesinde Mekke emirliğine Şerif Abdullah bin Said atandı.⁵¹

1138/1726 senesi haccında Medine müftüsü Esadzade Mehmed Efendi ve Şam emirülhaccı İsmail Paşa Dersaadet'e gönderdikleri arz ve ilamda; Harb urbanı eşkıyasının adam topladıklarını ve Medine fukarasına Yenbu'dan gönderilecek zahireyi gasp ederek hacılara büyük zarar vereceklerini bildirdiler. Bu doğrultuda Şerif Abdullah Paşa'nın Mekke emirliği *ibkâ* edilmiş ve kendisine Medine ahalisinin zahirelerinin ulaştırılması ve hacılara yapılması planlanan saldırılar için gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir. Buna göre; Mekke'nin muhafazasında görev yapan Mısır askeri ve Cidde Mutasarrıfı Ebubekir Paşa ile maiyyetindeki askerin hareket etmesinde bir sakınca olursa bu defa Mekke emirinin kendi askeriyle hareket etmesi bildirilmiştir. Hacıların Medine'ye varışından üç gün evvel askerleriyle birlikte buraya varması ve onları sağ salim önce Mekke'ye ardından tekrar Medine'ye ulaştırması istenmiştir.⁵²

---

⁴⁸ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 7, 54-55.

⁴⁹ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 7, 290-292.

⁵⁰ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 7, 465-467.

⁵¹ İbn Dahlan, *Hulâsâtü'l-keîâm*, 350-354.

⁵² Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, 3/1489.

1151/1738 senesi hac mevsiminde ise Mekke Emiri Şerif Mesud'a gönderilen nâmede ise surre alayına yapılması planlanan saldırının detaylarına ve bu konu hakkında alınması gereken tedbirlerden bahsedilmektedir. Buna göre; hacılar Kubûru'ş-şühedâ isimli menzil yakınlarındayken Ehamide kabilesinin saldırısına uğramışlardır. Zevî Tahir isyancıları ile Cüdeyde ahalisinin ise surreye saldırı planladıkları haber alınmıştır. Dolayısıyla Mekke Emiri Şerif Mesud'un Mekke şeyhülharemlîği ile Habeş eyaletine ilaveten Cidde muhafızlığı görevini yürüten Vezir Ebubekir Paşa ile birlikte hareket ederek urban saldırılarının önüne geçmesi istenmiştir.⁵³ Ancak urban saldırılarının artış gösterdiği dönemlerde bunlara karşı alınan askeri tedbirler bazen yetersiz kalırdı. Bu defa hacıların selametle yollarına devam edebilmeleri için ilave tedbirler alınırdı. Bunlardan biri de hacıların yol güzergâhlarını değiştirmektir. Urbanla karşılaşılması için başvuru bu tedbirin dezavantajı ise hacıların yeni yol güzergâhında yiyecek ve içecek ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşanan zorluklardı. Bu kapsamda hac yolunda değişikliğe gidildiğinde yol üzerinde su kuyusu bulunmasına ve bu kuyuların işler durumda olmasına dikkat edilirdi.⁵⁴ Mekke emiri Şerif Mesud bir yandan urban saldırılarıyla uğraşırken diğer yandan Vehhabilerle mücadele etmekteydi. Nitekim Şerif Mesud görev yaptığı yıllarda Vehhabilerle sık sık karşılaşmıştı. 18. yüzyılda Hicaz'da yaşanan en büyük hareket olan Vehhabiliğin kurucu lideri Muhammed b. Abdülvehhab ilk olarak 1733 senesinde Şerif Mesud bir heyet gönderdi. Otuz kişilik bu heyet, Vehhabilerin toplu olarak hac yapabilmeleri hususunda talepte bulundu. Fakat bu talep Şerif Mesud ile Hicaz ulemasının gayretleriyle önlendi.⁵⁵ Ancak Vehhabiler hız kesmeyerek Hicaz'daki faaliyetlerine devam ettiler. 1751 senesinde yine Mekke emirliği görevinde bulunan Şerif Mesud'a gönderilen nâme-i hümâyûn⁵⁶ Vehhabiliğin tehlikeli boyutunu gözler önüne serer. Buna göre; Necid'e bağlı Uyeyne köyü ahalisinden Muhammed bin Abdülvehhab, dört mezhebe muhalif içtihatlarla halkı etkilemeye çalışmaktadır. Ancak Şerif Mesud, onu bu işten vazgeçirmek için büyük çabalar sarf etmişse de o faaliyetlerine devam etmektedir. Bu bakımdan Şerif Mesud, Vehhabilere askerî müdahale yapılmasının kaçınılmaz olduğunu İstanbul'a bildirmiştir. Osmanlı merkez yönetimi, Muhammed bin Abdülvehhab ve ona tabi olanların ortadan kaldırılması için Hicaz'a asker sevk etme kararı almıştır. Bu askerlerin masraflarına harcanmak üzere Mısır hazinesinden gönderilen paranın ise Şerif Mesud tarafından teslim aldığı anda kendisinden bunu merkeze bildirmesi istenmiştir.⁵⁷

⁵³ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 7, 492-493.

⁵⁴ BOA. A.DVS.NMH.d, No. 7, 328-329; 7, 508-509.

⁵⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cuheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), s. 49.

⁵⁶ Bu nâme-i hümâyûnun 1164/1751 senesine ait olması 8 nolu Nâme-i Hümâyûn defterinde kayıtlı olabileceğine işaret etmektedir. Osmanlı Arşivinde mezkûr defterin mikrofilm çekimi bulunmadığından bu defterdeki kayda ulaşamamak da *Cevdet Dâhiliye* tasnifindeki başka bir nüshasına ulaşılmıştır.

⁵⁷ BOA. C. DH. 135/6716.

Hicaz'da yaşanan Vehhabi hareketinde görev alan askerin masrafları gibi Osmanlı hac organizasyonunda Haremeyn halkının ve hacıların ihtiyaç duyduğu zahire ve hububat da Mısır'dan gönderilmekteydi. Ayrıca Memlûkler zamanında gönderilen Mısır surresi Osmanlı döneminde de gönderilmeye devam etmekteydi. Ancak birkaç seneden beri Mısır'da yaşanan kıtlık nedeniyle 1196/1782 senesi hac mevsiminde Mısır hacıları epey zorluk yaşamışlardı. Buna rağmen Mısır emirülhaccının üstün gayretleriyle zahire ve hububat tedariki ile surre tahsili gerçekleştirilmiş ve Haremeyn'e gönderilmişti. Fakat yaşanan bu kıtlık sebebiyle zahirenin bir sonraki senenin haccında tedarik edilmesinin mümkün olmadığı merkez yönetime bildirildi. Bu sebeple hac organizasyonunun sekteye uğramaması için zahire ve hububatın farklı bölgelerden Bahr-i Sefid iskeleleri aracılığıyla İskenderiye ve Dimyat iskelelerine ulaştırılmasını bildiren ferman sadır oldu. Urbanın hac kervanına saldırılarını önlemek maksadıyla kendilerine tahsis edilen surrenin ise bu sene gönderilmemesine karar verildi. Mekke'de bulunan Harb urbanı kabilesinin önde gelenleri ile Mekke emiri ve emirülhac bir araya gelerek bu hususu görüştüler. Ancak Mısır hacılarının Mekke'den hareket ettiği esnada urbanın Yenbu kalesine saldırı düzenleyeceği ve hacıların mallarını yağmalayacakları haber alındı. Bu sebeple Mısır hac kervanı ile surre mahfilinin Medine'ye uğramaması uygun bulundu. Böylelikle surre, Mekke emiri marifetiyle hak sahiplerine dağıtılacak ve Medinelilerden surresini alamayanların tahsisatı emirülhac ile Mısır'a götürülecekti. Mekke emiri Yenbu kalesini urban istilasından kurtardıktan sonra Medinelilerin surresi kendilerine gönderilecekti. Alınan bu karar üzerine Mısır hacıları Mekke'den çıkarak karadan Cidde'ye doğru harekete geçtiler. Fakat bazı Mağribli hacılar emirülhaccın nasihatlerine uymayarak Medine'ye yöneldiler. Dolayısıyla urban bu fırsatı kaçırmayarak Mağribli hacılara saldırarak mallarını gasp etti. Bu olaylar karşısında Osmanlı Devleti'nin bölgedeki meşruiyeti zedelendi. Mısır halkı, biran evvel kıtlık sebebiyle hac organizasyonunda yaşanan sıkıntıların giderilmesini ve hacıları Medine ziyaretinden alıkoyan urbana gerekli cezanın verilmesini istiyorlardı.⁵⁸ Bu minvalde Osmanlı sultanı tarafından Mekke emirine gönderilen nâme-i hümâyûnlarda Mekke emirlerinin urbana karşı gerekli tedbirleri almaları ve bölgedeki diğer yerel yöneticilerle koordineli çalışmaları tembih edilmekteydi. Böylelikle nâme-i hümâyûnlar merkez ile Mekke emirliği arasındaki irtibat sağlanmakta ve Mekke emirlerinin hac organizasyonunda sahip oldukları misyon sürekli kendilerine hatırlatılmaktaydı.

Sonuç

1517 itibariyle hilafet makamını elinde bulunduran Osmanlı Devleti için Haremeyn büyük bir öneme sahipti. Haremeyn için kurulan vakıflar, her sene Haremeyn halkına gönderilen surre ve hac organizasyonunda alınan tedbirler Haremeyn'e yönelik hizmetlerin başında gelmektedir. Haremeyn'in Osmanlı devlet merkezine uzak bir coğrafyada yer alması ise bu hizmetlerin yerine

---

⁵⁸ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 267-268.

getirilmesinde taşra yöneticilerinin sorumluluğunu arttırmaktadır. Bunlar arasında yer alan yöneticilerden biri de Mekke emiridir.

Mekke Emirliği Osmanlı Devleti'ne tâbi imtiyazlı bir idari sistem olduğundan Mekke emirlerinin merkez ile iletişimleri nâmelerle sağlanmıştır. Bu nâme-i hümayûnlar, Mekke'nin hac ibadeti için yeri ve önemine binaen daha çok hac organizasyonunda gösterilmesi gereken gayret ve titizlik konularıyla doğrudan ilişkilidir. Mekke emirlerine gönderilen nâme-i hümayûnların iki tür oldukları bu çalışmada ortaya koyulmuştur. Bunlardan biri her Mekke emirine mutad olarak gönderilen ve aynı içeriğe sahip olan nâmelerdir. Bu nâmelerin içeriği genel hatlarıyla; emir atamaları, Haremeyn hizmetlerinin görülmesinde gayret edilmesi, surrenin adil bir şekilde hak sahiplerine dağıtılması ve hac yollarının güvenliğinin sağlanması hakkındadır. İkinci tür nâme-i hümayûnlar ise Mekke ve civarında yaşanan gelişmeler üzerine gönderilenlerdir. Bu nâmelerin konusunu ise daha çok şerifler arasında Mekke emirliğini elde etmek için yaşanan mücadeleler ve hac kervanı ile surreye yapılan urban saldırıları oluşturmaktadır. Şerifler arasındaki mücadelelerde Osmanlı Devleti'nin denge siyasetini gözeterek Mekke emirliğini daha çok şerifler arasında nüfuz sahibi olan ve taşradaki diğer yöneticilerle iyi geçinen kişilere verdiği ortaya koyulmuştur. Osmanlı merkez yönetiminin önemle üzerinde durduğu urban saldırıları hakkında ise kimi zaman bu saldırılar karşısında başarısız bulunan Mekke emirlerinin görevden azledildiği kimi zaman ise hac yollarında değişikliğe gidildiği tespit edilmiştir. Ayrıca hac organizasyonunda Mekke emirinin emirülhac, Cidde mutasarrıfı ve Mekke şeyhülharemi ile uyumlu çalışması gerektiği bu çalışmanın elde ettiği sonuçlar arasındadır.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları

BOA, Osmanlı Arşivi. *Nâme-i Hümayûn Defterleri* [A.DVS.NMH.d]. No. 4.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Nâme-i Hümayûn Defterleri* [A.DVS.NMH.d]. No. 5.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Nâme-i Hümayûn Defterleri* [A.DVS.NMH.d]. No. 6.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Nâme-i Hümayûn Defterleri* [A.DVS.NMH.d]. No. 7.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Nâme-i Hümayûn Defterleri* [A.DVS.NMH.d]. No. 9.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Nâme-i Hümayûn Defterleri* [A.DVS.NMH.d]. No. 10.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Dâhiliye* [BOA. C. DH.]. 135/6716.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı* [TS. MA. e.]. Gömlek No. 858, 63.

2- Kronikler ve Araştırma Eserler

Ahmed bin Zeyni Dahlan, *Hulâsâtü'l-kelâm fî beyâni ümerâi'l-Beledi'l-Harâm*. thk. Muhammed Faris eş-Şeyh. Mekke: Matbuatü Arzi'l-Haremeyn, ts.

Ahmed Vâsîf Efendi. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*. haz. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704). haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. haz. Yusuf İhsan Genç vd. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cuheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.

Câbi Ömer Efendi. *Câbi Târihi*. haz. Mehmet Ali Beyhan. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Çakmak, Abdullah. "18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları". *Vakıflar Dergisi* 52 (Aralık 2019), 75-92.

Çakmak, Abdullah. "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Hac Organizasyonunun Dönüşümü Bağlamında Mevkib-i Hacc-ı Şerif". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2021), 173-191.

Çakmak, Abdullah. *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs*. İstanbul: İlem Yayınları, 2020.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiât*. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Emecen, Feridun. "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet". *TALİD* 3/5 (2005), 107-139.

Erkan, Nevzat. "Siciller Işığında Meşakkatli Bir İbadet Olan Hac ve Osmanlı Hacıları". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (Eylül 2019), 423-451.

Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 10. Kitap*. haz. Seyit Ali Kahraman vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Eyyüb Sabri Paşa. *Mir'âtü'l-Haremeyn*. 3 Cilt. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1301.

Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed bin Abdillâh el-. *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*. thk. Rüşdi es-Salih Melhas. Beyrut: Dârü'l-endülüs, 1983.

Güler, Mustafa. *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.

Güler Mustafa - Çakmak Abdullah. *Osmanlı Hac Organizasyonunda Cidde Konsoloslukları (1840-1916)*, İstanbul: Aktif Yayınları, 2021.

Güler, Mustafa. *XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Husrî, Ebû Haldûn Sâtı' el-. *el-Bilâdü'l-Arabiyye ve'd-Devletü'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1960.

Koşık, Halil Sercan. *Bâkî'nin el-İ'lâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-Harâm Tercümesi (Fezâ'il-i Mekke)*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.

Kurşun, Zekeriya. "Hicaz (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/437-439. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*. haz. Abdülkadir Özcan vd. 3 Cilt. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Sultan's Letter: The Nâme-i Humâyûns Sent to the Amirs of Mecca in the Hajj Organization

Asst. Prof. Abdullah ÇAKMAK

Extended Summary

The Emirate of Mecca emerged as a result of the developments after the Kaaba raid of the Qarmatians. According to this; the pilgrimage season of 317/930, the Qarmatians carried out a great raid on the Kaaba, killed thousands of Muslims and took Hacı al-Aswad to Bahrain. It was placed in the Kaaba again in 345/951 of Hacı al-Aswad, who stayed here for about twenty years. After that, the period of the sons of Ali began under the rule of Mecca. Meccan emirs continued their existence until the Ottoman period. The Ottoman Empire emerged victorious from the struggle with the Mamluks at the beginning of the 16th century. As a result of this, Ottomans took the Hijaz, which is called the Haramayn, under his rule, to which Mecca and Medina were connected. The system of the Mamluks was accepted in these lands, where the Ottoman Empire was the first to dominate. Mecca was governed by the orders to which sayyids or sheriffs belonging to the family of the Prophet were appointed, as was the case with the Mamluks. In this context, the first Emir of Mecca during the Ottoman period was Sheriff Barakat bin Mohammad. Although the Emirate of Mecca changed hands from time to time between the families of Zevi Avn and Zevi Zayd, they managed to maintain this task until 1916. After the rebellion initiated by Sheriff Husayin from the Zevi Avn family with the provocation of the British, the Emirate of Mecca in the Ottoman administrative structure changed hands for the last time. However, although the Emirate of Mecca was conferred on Ali Haydar Pasha from the Zevi Zeyd family, he could not perform this duty due to the rebellion and only used his title. A total of forty-five people, from Şerif Berekat bin Muhammed to Ali Haydar Pasha, served as the Emir of Mecca. The most important task of the Meccan emirs is to provide the services of the Haramayn. The Ottoman State was taking usual measures to ensure that the pilgrims who came to Haramayn from various parts of the world could make a safe pilgrimage every year. Taking these measures was also necessary in terms of ensuring the legitimacy of the Ottoman State in the region. In this context, among the privileged administrators to whom *nâme-i humâyûn* (sultan's letter) was sent, there were also the amirs of Mecca, who played a leading role in the execution of the Haramayn services. One of them is the *nâmes* that are sent to every Meccan emir and have the same content. The Ottoman sultans, in the *nâme-i humâyûns* they sent to the amirs of Mecca every year, stated that the sayyids, sharifs, ulama and fuqaha who lived in Haramayn and were there for pilgrimage worship should be observed and the *surre* should be distributed to them in a fair way. In addition, it was stated that the bedouin danger on the pilgrimage routes in the area adjacent to Mecca should be

eliminated and the pilgrims should take the necessary precautions to reach Mecca safely. The second type of nâme-i humâyûns are those sent on the developments in and around Mecca. The subject of these nâme-i humâyûns is mostly the bedouin attacks on the pilgrimage caravan and the surre regiment. Hajj is one of the five obligatory acts of Muslims. Therefore, it requires a serious organization to complete the pilgrimage without any problems. After the annexation in 1517, the pilgrimage organization was completely under the responsibility of the Ottoman State. In this context, the central government has taken important measures for the annual pilgrimage organized by the provincial administrators. The greatest danger faced by the pilgrimage caravan following the Damascus pilgrimage route was the bedouin attacks between Damascus and Mecca. The factor that led the bedouin to attack the pilgrimage caravans was not only the valuables and money that the pilgrims carried with them, but also that the surre sent from Istanbul moved with the pilgrimage caravan. In this respect, the main responsibility of the amirs of Mecca to the Ottoman Empire, who was allowed to establish a semi-detached administration in Mecca, was to ensure the safety and rest of the pilgrims and the fair distribution of the surre. In the face of bedouin attacks, the Ottoman central government sometimes dismissed the unsuccessful Meccan emirs, and sometimes changed the pilgrimage routes. Thus, this research aims both to introduce the nâme-i humâyûns, which contain important information in the archive records, and to reveal its contribution to the regular execution of the Haramayn services.

Keywords: Islamic History, Ottoman State, hajj organization, amirs of Macca, nâme-i humâyûn.

